

**Laclau and Muoffe's Radical Democracy:
A Response to the Confusion of the New Left:
A Critique on the Book *Hegemony and Socialist Strategy***

Mohammad Ali Tavana*

Farzad Azarkamand**

Abstract

Hegemony and socialist strategy; towards radical democratic politics of Laclau and Moff (1985), in the face of the confusion of the new left proposed the theory of radical democracy. This theory is progressive in at least two respects: 1. Democracy based on antagonistic politics. Laclau and Muoffe stated that controversy is a part of politics and hegemony is the only way to control it, but in contingent situations, the demands of opposing discourses can be articulated around an empty signifier and a new hegemony can replace previous hegemony. This process opens the way beyond Hobbesian pessimistic realism (and its authoritarianism) and Kant's moral idealism (and its conciliatory democracy); 2- Positive postmodernism in the form of the idea of post-fundamentalism. By accepting open and temporary hegemony, Laclau and Muoffe not only supported pluralism and its accompanying particularism, but also established an authority (reference) for political decisions and actions, thus it moves beyond universal fundamentalism to the Habermasian type and specific anti-fundamentalism to the Deleuze type. The former implies accepting the authority of reason to eliminate differences in the process of communicative action, and the latter implies the separation of minorities from the majority and the rejection of any general authority for political action. Nevertheless, there are still fundamental criticisms of Laclau and Muoffe's

* Associate Professor of Political Science (Political Thoughts), Academic staff of Shiraz University, School of Law and Political Science, Shiraz, Iran (Corresponding Author), ma.tavana@shirazu.ac.ir

** PhD Student in Political Science, Yasouj University, Yasouj, Iran, azarkamand.farzad@yahoo.com

Date received: 2023/06/03, Date of acceptance: 2023/10/06

intellectual project, including the superiority of the political over the economic and the social; the weakness of the subject's action; Western-centerism, and the Tendency to neo-Kantian transcendence.

Keywords: Laclau and Muoffe, Radical Democracy, Antagonism, Political, Hegemony, Post-Marxism, Post-Fundamentalism.

The book “Hegemony and Socialist Strategy; Toward a Radical-Democratic Politics”, the joint work of Laclau and Mouffe is a response to the confusion of Marxist thought in the 1980s, and in front of two solutions, one is the Marxist revolution and the other is the acceptance of liberal democracy, it proposes a new idea called radical democracy. In order to change the socialist strategy, they present a new reading of Marxism: first, they replace the discourse conflict with the class conflict. In other words, they declare that what creates the identity of the subjects is not the class but the discourses. As a result, these discourses create the subject; second, instead of Marxist linear history, they replace contingent and event-based history. Third, conflict and controversy (antagonism) are an inseparable part of social life, and the revolution does not eliminate this characteristic.

Therefore, according to them, the political revolution will not change the reality of the social issue, nor will it lead us to the end of history, but will cause the totalitarian hegemony of a discourse, such an approach also rejects the consensus of reason as a definitive and final solution. That is, it considers the possibility of rational consensus between discourses impossible because the conflict is over identities; that is about being different. In addition, power exists in all realms and spaces, so calling for rationality is a kind of idealistic proposal. Therefore, the solution of Laclau and Mouffe is to democratize the conflict of discourses. It means to consider the hegemony of discourse as a natural result of the conflict of discourses and to provide a framework for its regularization.

Based on this, Laclau and Mouffe describe the constructive elements of discourses and hegemony. According to Laclau and Mouffe, the relationship between discourses is not rigid, stable, and definite. That is, discourses are formed in the face of other discourses and not based on inherent and fixed ideas. The result is that the competing discourse always defines each other's discourse boundaries. But how can the relationship between discourses be democratized? Their answer is temporary hegemony. A discourse can become hegemonic over others by articulating itself according to social position. That is, any discourse that is more inclusive and provides a more inclusive

articulation of its central signifier and floating signifiers in accordance with the social situation can determine the form and nature of the political order. This hegemony does not lead to dictatorship for three reasons: power is not one and zero and there is always the possibility of resistance. The social arena is always contingent and the events in it cannot be predicted. There is no complete, definitive, and predetermined discourse, or, as Laclau and Mouffe say, no discourse has a final stitch. Therefore, it is possible to change discourses. In simple terms, the fluidity of discourses and the intertwined boundaries of discourses have intertwined us and others. Therefore, it is not possible to remove the competitor's discourse. As a result of opposing the discourses, the competitor must replace them.

Finally, the idea of Laclau and Mouffe made post-Marxist thought progress, because they turned hegemony into the general logic of the political. Hegemony no longer operates in the former political realm - such as the government or party - but in the social arena. Where different identities argue with each other and as a result of the logic of equivalence and accumulated demands, semantic signifiers overlap, and to be more precise, demands are articulated around empty signifiers such as people. A temporary hegemony is formed to meet the new demand. This hegemony does not mean the end of differences and the achievement of a stable consensus. The idea of radical democracy of Laclau and Mouffe helps to increase the number of participating groups in the construction of political order.

Laclau and Mouffe's ideas have received serious criticism, such as: they did not differentiate between the discourse and non-discourse areas. The role of institutions in the formation of discourses is not clear. They have assumed that politics determines the field of society and economy. They do not consider independence for the subject. Radical democracy is not very compatible with the history of non-western societies, and finally, the idea of Laclau and Mouffe reproduces Kant's transcendentalism.

In other words, their thinking is idealistic and gullible. Among others, Antonio Negri declares that Laclau and Mouffe ignore the reality of the transition from industrial capitalism to cognitive capitalism and that new working classes have been formed around immaterial work. These new workers have become a heterogeneous whole and creative action has become a multitudinal, which can be turned into a revolutionary force through organization. In other words, Laclau and Mouffe ignore the capacity of the new working class to bring about fundamental transformation. With these words, the idea of radical democracy of Laclau and Mouffe can be considered as a way towards the reconciliation of Marxism and positive postmodernism, which provides a possibility to go beyond essentialism, foundationalism, and linear meta-narrative.

Bibliography

- Bashiriyeh, H. (2008A). Political Thoughts in the 20th century; History of Marxist Thoughts, Tehran: Nashrene. [in Persian]
- Bashiriyeh, H. (2008B). Transition to democracy (theoretical debates), Tehran: Negah-Maaser. [in Persian]
- Foucault, M. (1990). The History of Sexuality, V 1: An Introduction, New York: Vintag Books.
- Futures. London: Routledge.
- Haghighat, S. (2008). Political Science Methodology, Qom: Mofid University. [in Persian]
- Harvey, K. (2012). Democratic Agonism: Conflict and Contestation in Divided Societies. <https://www.e-ir.info/2012/10/20/democratic-agonism-conflict-and-contestation-in-divided-societies/>
- Heywood, A. (2010). Politics, translated by Abdurrahman Alam, Tehran: Nashreny. [in Persian]
- Horkheimer M. & T. Adorno (2016). Dialectic of Enlightenment, translated by Murad Farhadpour and Omid Mehrgan, 6th edition, Tehran: Hermes.
- Howarth, D. (2011). "Discourse Theory" in the book Methodology and Theory in Political Science, authored by David Marsh and Jerry Stoker, translated by Amir Mohammad Haji Yousefi, Tehran: Research Institute of Strategic Studies. [in Persian]
- Howarth. D. (2015). Ernesto Laclau; Post-Marxism, Populism and Critique, London: Routledge
- Innovators in Political Theory .
- Jorgensen, Y. & L. Phillips (2010). Discourse Analysis as Theory and Method, translated by Hadi Jalili, Tehran: Nashreny. [in Persian]
- Laclau, A. & Mouffe, Ch. (2012). Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics, translated by Mohammad Rezaei, Tehran: Thaleth..
- Laclau, A. (1400). On Populist Reason, translated by Murad Farhadpour and Javad Ganji. Tehran: Markaz. [in Persian]
- Laclau, E. (2006) "Ideology and post-Marxism", Journal of Political Ideologies, Volume 11, Issue 2: Special Tenth Anniversary Issue: The Meaning of Ideology: Cross-Disciplinary Perspectives (II), Pages 103-114 .
- Leet, M. (1386). "Jürgen Habermas and Deliberative Democracy" in Liberal Democracy and Critics, edited by April Carter and Jeffrey Stokes, Tehran: Allameh Tabatabai University Press. [in Persian]
- Lemke, T. (2016). Bio-politics: An advanced introduction, translated by Behrad Rahmani, Tehran: markaz.
- Malpas, S. (2009). The Postmodern, translated by Bahram Behin, Tehran: Gognoos. [in Persian]
- McNay, L. (2007). " Foucault and Agonistic Democracy" in Liberal Democracy and Critics, edited by April Carter and Geoffrey Stokes, Tehran: Allameh Tabatabai University Press. [in Persian]
- Mills, C. (2013). The philosophy of Agamben, translated by Poya Imani, Tehran: Markaz. [in Persian]
- Moshirzadeh, H. (2011). Evolution in the theories of international relations, Tehran: Samt. [in Persian]
- Mouffe, Ch. (2000a). the democratic paradox, London: verso .
- Mouffe, Ch. (2006). on the political, routledge/taylor and francis group, london and new york.

- Mouffe, Ch. (2009). "Essay in support of the controversial model of democracy" translated by Hasan Abniki in the book "Political Theory in Transition", editor: Noel Osullivan, Tehran: Kavir, pp. 187-214. [in Persian]
- Mouffe, Ch. (2000B). Deliberative Democracy or agonistic pluralism, institute fur Hoherstudien (Ihs), wien institute for advanced studies, Vienna..
- Mouffe, Ch.(2007). Artistic activism and agonistic space, art and research, a journal of ideas, contexts and ISSN 1752-6388 .
- Nash, K. (2009). Contemporary political sociology: globalization, politics, power, translated by Mohammad Taghi Delfrooz with an introduction by Hossein Bashirieh, Tehran: Kavir..
- Negri, Antonio and Michael Hardt (1987) Multitude: War and Democracy in the Age of Empire, 2nd edition, Tehran: Nashre Ney. [in Persian]
- Negri, A. (2015) Negri on Hegemony: Gramsci, Togliatti, Laclau, in:
<https://www.versobooks.com/blogs/2179-negri-on-hegemony-gramsci-togliatti-laclau>
- Purcell, M (2008) Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban
- Qadri, H. (1390). Political thoughts in the 20th century, Tehran: Samt. [in Persian]
- Qavam, A. (2009). Comparative Politics, Tehran: Samt. [in Persian]
- Rorty, R. (2006) Contingency, Irony, and Solidarity, translated by Payam Yazdanjo, Tehran: Markaz[in Persian].
- Tajik, M. and P. Ashkourzadeh (2018) "Reflection on the possibility of the political subject according to Ernesto Laclau's theory", Political and International Approaches, Volume 10, Number 3 - Serial Number 3, Pages 52-73. [in Persian]
- Tansey, A & Jackson, N. (2012). Politics: The Basics, translated by Jafar Mohseni Darehbidi, Tehran: Gognoos. [in Persian]
- Ward, G. (2010). Postmodernism, translated by Qadir Fakhr Ranjbari and Abuzar Karmi, third edition, Tehran: Mahi. [in Persian]

دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه: پاسخی به سرگشتگی چپ نو (نقدی بر کتاب هژمونی و استراتژی سوسیالیستی)

محمدعلی توانا*

فرزاد آذرکمند**

چکیده

هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به‌سوی سیاست دموکراتیک رادیکال، اثر لاکلائو و موفه (۱۹۸۵)، در پاسخ به سردرگمی چپ نو، ایده دموکراسی رادیکال را طرح کرد. این ایده حداقل از دو جنبه پیش‌رو است: ۱. بنیان دموکراسی را بر امر سیاسی آنتاگونیستی می‌گذارد، زیرا از منظر لاکلائو و موفه ستیزه‌گرایی بخشی از امر سیاسی و هژمونی تنها راه کنترل آن است، اما در موقعیت‌های اقتضایی مطالبات گفتمان‌های مخالف می‌تواند حول یک دال تهی مفصل‌بندی شود و هژمونی جدید جای‌گزین هژمونی مستقر شود. این فرایند راهی فراسوی واقع‌گرایی بدبینانه هابزی (و اقتدارگرایی آن) و آرمان‌گرایی اخلاق‌گرایانه کانتی (و دموکراسی مصالحه‌جویانه آن) باز می‌کند؛ ۲. پسامدرنیسم مثبت را در قالب ایده پسابنیادگرایی صورت‌بندی می‌کند؛ لاکلائو و موفه با پذیرش هژمونی باز و موقتی نه تنها از تکثر و خاص‌گرایی حمایت می‌کنند، بلکه مرجعی نهایی اما موقتی برای تصمیمات و کنش‌های سیاسی تعیین می‌کنند و بدین سان، فراسوی بنیان‌گرایی جهان‌شمول هابرماسی و ضدبنیان‌گرایی خاص‌گرای دلوزی گام برمی‌دارند، زیرا اولی متضمن پذیرفتن مرجعیت عقل، در قالب کنش ارتباطی، به‌منظور حذف اختلاف‌هاست و دومی متضمن جدایی اقلیت‌ها از اکثریت و رد هرگونه مرجعیت مشترک برای کنش سیاسی است. باوجوداین، هم‌چنان نقدهای اساسی بر

* دانشیار علوم سیاسی (گرایش اندیشه‌های سیاسی)، عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)، tavana@shirazu.ac.ir

** دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران، azarkamand.farzad@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۴

پروژه فکری لاکلاو و موفه وارد است؛ ازجمله برتری امر سیاسی بر امر اقتصادی و اجتماعی، تضعیف کنش‌گری سوژه، غرب‌محوری، و استعلاگرایی نوکانتی.

کلیدواژه‌ها: لاکلاو و موفه، دموکراسی رادیکال، آنتاگونیسم، امر سیاسی، هژمونی، پسامارکسیسم، پسابنیان‌گرایی.

کتاب *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی*؛ به‌سوی سیاست دموکراتیک رادیکال، اثر مشترک لاکلاو و موفه، پاسخی به سرگشتگی اندیشه مارکسیستی در دهه ۱۹۸۰ است و درمقابل دو راه‌حل، یکی انقلاب مارکسیستی و دیگری پذیرش دموکراسی لیبرال، ایده جدیدی تحت عنوان دموکراسی رادیکال را مطرح می‌کند. برای تغییر در استراتژی سوسیالیستی آنان خوانش جدیدی از مارکسیسم ارائه می‌کنند: نخست این‌که منازعه گفتمانی را جای‌گزین منازعه طبقاتی می‌کنند. به‌تعبیردیگر، اعلام می‌کنند آن‌چه هویت سوژه‌ها را می‌سازد نه طبقه، بلکه گفتمان است؛ دوم این‌که آنان، به‌جای تاریخ خطی مارکسیستی، تاریخ اقتضایی و مبتنی‌بر رخداد را جای‌گزین می‌کنند؛ سوم این‌که منازعه، مجادله، و ستیزه‌گری بخش جدانشدنی از زندگی اجتماعی هستند و اعلام می‌کنند انقلاب سیاسی نیز این خصلت را از بین نمی‌برد. هم‌چنین، آن‌ها درمقابل جریان عقلایی نیز موضع می‌گیرند و اجماع عقل به‌عنوان راه‌حل قطعی و نهایی را تخیل سیاسی می‌دانند. بنابراین، راه‌حل لاکلاو و موفه دموکراتیک‌کردن منازعه گفتمان‌هاست؛ یعنی یافتن چهارچوبی برای قاعده‌مندسازی منازعه. بر همین اساس، لاکلاو و موفه عناصر سازنده گفتمان‌ها و هژمونی را تشریح می‌کنند. براساس دیدگاه لاکلاو و موفه، رابطه گفتمان‌ها متصلب، ثابت، و قطعی نیست؛ یعنی گفتمان‌ها در مواجهه با سایر گفتمان‌ها شکل می‌گیرند و نه بر مبنای ایده‌های ذاتی و ثابت. نتیجه این‌که همواره گفتمان‌ها مرزهای هویتی یک‌دیگر را مشخص می‌کنند. اما چگونه می‌توان رابطه گفتمان‌ها را دموکراتیک کرد؟ پاسخ آنان هژمونی موقت است. یک گفتمان از طریق مفصل‌بندی خود براساس موقعیت اجتماعی می‌تواند بر سایر گفتمان‌ها هژمونی یابد؛ یعنی هر گفتمانی که شمول‌گراتر باشد و متناسب با وضعیت اجتماعی باز مفصل‌بندی شمول‌گرایانه‌تری از دال مرکزی و دال‌های شناور خود به‌دست دهد می‌تواند شکل و ماهیت نظم سیاسی را، البته به‌صورت موقت، تعیین کند. این هژمونی به سه دلیل به دیکتاتوری منجر نمی‌شود: قدرت یک و صفر نیست و همواره امکان مقاومت وجود دارد؛ عرصه اجتماعی همواره اقتضایی است و رخدادها در آن قابل‌پیش‌بینی نیستند؛ هیچ گفتمانی کامل، قطعی، و ازپیش‌داده‌شده نیست یا، آن‌گونه‌که لاکلاو و موفه می‌گویند، هیچ گفتمانی «دوخت نهایی» ندارد. بنابراین، هم امکان تغییر گفتمان‌ها و هم بده‌وبستان در آن‌ها وجود دارد. به‌تعبیر ساده، سیالیت گفتمان‌ها و مرزهای درهم‌تنیده گفتمان‌ها ما و دیگران را درهم‌تنیده کرده است و حذف گفتمان رقیب ممکن نیست. درنتیجه مخالفت با گفتمان‌ها رقیب باید جای حذف آن‌ها را بگیرد.

نهایت این که ایده لاکلائو و موفه باعث شد اندیشه پسامارکسیستی پیشرفت کند، زیرا آنان کمک کردند تا هژمونی به منطق امر سیاسی تبدیل شود. از نظر آنان، هژمونی نه در قلمرو سیاسی (مثلاً دولت یا حزب)، بلکه در عرصه اجتماعی عمل می کند؛ جایی که هویت های متفاوت به مجادله با هم می پردازند و در نتیجه منطق هم ارزی و مطالبات انباشته شده، دال های معنایی هم پوشانی می یابند و به تعبیر دقیق تر، مطالبات حول دال های تهی هم چون «مردم» مفصل بندی می شوند و هژمونی موقت برای رفع مطالبه جدید شکل می گیرد. این هژمونی به معنای پایان اختلاف ها و دستیابی به یک اجماع پایدار نیست. براساس ایده دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه، تعداد گروه های مشارکت کننده در ساخت نظم سیاسی افزایش خواهد یافت.

البته، به ایده لاکلائو و موفه نقدهای جدی وارد شده است؛ از جمله در آن عرصه گفتمانی و غیرگفتمانی از هم متمایز نشده اند، نقش نهادها در شکل گیری گفتمان ها مشخص نیست، آنان مفروض گرفته اند که سیاست عرصه اجتماع و اقتصاد را تعیین می کند، آنان برای سوژه استقلال چندانی قائل نیستند، دموکراسی رادیکال آنان چندان با تاریخ جوامع غیر غربی سازگار نیست، و نهایتاً و مهم تر این که ایده لاکلائو و موفه بازتولیدکننده تفکر استعلاگرایی کانتی است یا، به تعبیر دیگر، تفکر آن ها ایدئالیستی و خوش باورانه است. از جمله آنتونیو نگری اعلام می کند لاکلائو و موفه واقعیت گذار از سرمایه داری صنعتی به سرمایه داری شناختی را نادیده می گیرند؛ این که طبقات کارگر جدیدی حول کار غیرمادی شکل گرفته اند. این طبقه کارگر جدید به کلیت نامتجانس و کنش خلاقه به یک انبوه (multitudinal) تبدیل شده اند که می توان از طریق سازمان دهی آنان را به نیروی انقلابی بدل کرد. به تعبیر دیگر، لاکلائو و موفه ظرفیت های طبقه کارگر جدید برای ایجاد تحول بنیادین را نادیده می گیرند. باین اوصاف، می توان ایده دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه را راهی به سوی سازش مارکسیسم و پسامدرنیسم مثبت دانست که امکانی برای فراتر رفتن از جوهرگرایی، بنیان گرایی، و فراروایت خطی را فراهم می کند.

۱. مقدمه

اندیشه کارل مارکس آبشخور اصلی جریان های سوسیالیستی معاصر است. از زمانی که مارکس دیدگاه های خود درباره سیاست، اقتصاد، و نظام اجتماعی در غرب را مطرح کرد، تفاسیر متفاوتی از اندیشه های وی ارائه شده است. در حالی که در ابتدا سوسیالیسم مدرن واکنشی در برابر گسترش سرمایه داری صنعتی و از خود بیگانگی طبقه کارگر بود، به تدریج، در سده بیستم، جنبش سوسیالیستی به دو اردوی رقیب تقسیم شد. سوسیالیست های انقلابی به پیروی از لنین و بلشویک ها خود را کمونیست نامیدند، در حالی که سوسیالیست های اصلاح طلب، که شکلی از

سیاست مبتنی بر قانون ساسی را پی می‌گرفتند، خود را سوسیال-دموکرات نام نهادند (هیوود ۱۳۸۹: ۷۷-۷۸). بر همین اساس، به تدریج زاویه دید متفکران سوسیالیست در عرصه‌های روان‌شناسی، اندیشه سیاسی، فلسفه، مطالعات فرهنگی، جامعه‌شناسی، و هنر نیز متنوع‌تر شد. از این رو، عنوان «چپ سیاسی» نمی‌تواند بازتاب‌دهنده نحله‌های مختلف سوسیالیستی و به صورت خاص مارکسیستی باشد. آنچه وضعیت جریان‌های سوسیالیست را پیچیده می‌کند وقایع تاریخی همانند انقلاب ۱۹۱۷، جنگ‌های جهانی، ظهور فاشیسم، نازیسم، و استالینیسم، استعمارزدایی پس از جنگ، و ... است که تغییرات اساسی در مواجهه با ایده‌های مارکس همانند از خودبیگانگی، ایدئولوژی، طبقه، انقلاب، رهایی، و ... به وجود آورد.

از جمله وقایع تاریخ مهم ترک‌های بلوک شرق و نهایتاً فروپاشی آن در دهه ۱۹۸۰ است. کتاب هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال در میانه دهه ۱۹۸۰ به نگارش درآمد. لاکلائو و موفه چند سال پیش از فروپاشی بلوک شرق کوشیدند طرحی نو در جریان مارکسیسم در اندازند، زیرا با دو مسئله بنیادین مواجه بودند؛ یکی اوج‌گیری نظم سیاسی لیبرال-دموکراسی در قالب نئولیبرالیسم و دیگری افول و سردرگمی جریان مارکسیستی. البته، در این زمان، نظریه انتقادی در قالب مکتب فرانکفورت و پساساختارگرایی هم‌چنان می‌کوشید در ایده‌های مارکس و حتی مفروضات آن «تغییراتی ایجاد کند». برای مثال، مکتب فرانکفورت می‌کوشید از دترمینیسم اقتصادی، آگاهی پرولتاریایی، و منازعه طبقاتی گذار کرده و نقدی فلسفی-اجتماعی از سرمایه‌داری ارائه کند و راهی برای بازگرداندن مدرنیته اصیل و فارغ از سلطه پیدا کند. در حالی که نسل اول متفکران فرانکفورت با بهره از نقد دیالکتیکی می‌کوشید از نظم روشن‌گری به مثابه اسطوره جدید نقاب‌زدایی کند (هورکهایمر و آدورنو ۱۳۹۶: ۷۵)، هابرماس، به عنوان نماینده نسل سوم مکتب فرانکفورت، ضمن نقد مدرنیته ابزاری، گفت‌وگوی عقلانی-اخلاقی را راهی به سوی دموکراسی مشورتی می‌دانست (لیت ۱۳۸۶: ۱۴۸). از سویی دیگر، جریان پساساختارگرایی ضمن نقد تاریخ خطی مارکس می‌کوشید ساختارهای سیال بر ساخته شدن سوژه و امکان‌های سوژه در برابر آن را طرح کند. از جمله فوکو با طرح شبکه همه‌جایی قدرت ایده دموکراسی مجادله‌ای را طرح کرد (مکنی ۱۳۸۶: ۳۶۳). در چنین فضایی، لاکلائو و موفه رویکرد پساساختارگرایانه به مارکسیسم را برگزیدند و در قالب تحلیل گفتمان بازآفرینی کردند. در واقع، می‌توان اندیشه لاکلائو و موفه را ترکیب بسط‌یافته از خوانش جدید از مارکسیسم و ایده فوکویی قدرت همه‌جایی دانست که می‌کوشید خود را به عنوان بدیلی برای چپ نو معرفی کند. بدین سان، ایده دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه پا به عرصه حیات گذاشت.

۲. معرفی اثر

کتاب *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال*، اثر ارنستو لاکلاو و شانتال موفه، شامل مقدمه مترجم فارسی، پیش گفتار، و چهار فصل است که توسط محمد رضایی به فارسی ترجمه شده و نشر ثالث آن را به چاپ رسانده است. این کتاب با شمارگان ۱۱۰۰ و در قطع رقعی روانه بازار شده است. در نوشتار حاضر، چاپ اول این اثر (۱۳۹۲) مورد ارزیابی قرار می گیرد.

۱.۲. خاستگاه فکری اثر و معرفی نویسندگان

ارنستو لاکلاو (۱۹۳۵-۲۰۱۴)، فیلسوف نامدار آرژانتینی، به هم راه همسرش، شانتال موفه (۱۹۴۳)، از متفکران چپ گرای پساساختاگرا هستند. لاکلاو در دانشگاه بوینس آیرس در رشته تاریخ تحصیل کرد و تا سال ۱۹۶۹ از جمله اعضای حزب سوسیالیست ملی بود. این دو اندیشمند از پیشروان «مکتب تحلیلی گفتمانی اسکس» هستند. آن‌ها آثار متعددی در حوزه گفتمان و نقد اندیشه‌های لیبرالی و چپ کلاسیک به رشته تحریر درآوردند که یکی از شناخته شده‌ترین آن‌ها *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال* است و حتی می توان گفت این کتاب مانیفست سیاسی آن‌هاست.

انگیزه اصلی لاکلاو و موفه در نگارش این کتاب احیای سوسیالیسم پس از ناکامی چپ کلاسیک در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی بود، با این تفاوت که اصراری بر تکرار اندیشه‌های چپ کلاسیک در عصر حاضر نداشتند، بلکه کوشیدند تفسیری جدید از مارکسیسم در قالب پساساختارگرایی ارائه کنند. بخشی اساسی از این تفسیر حول بازآفرینی زبان‌شناسی سوسوری و هژمونی گرامشی و قدرت-گفتمان فوکویی صورت گرفت. به تعبیر ساده‌تر، زبان‌شناسی سوسوری را می توان مبنای معنانشناختی نظریه گفتمان و صورت‌بندی مجدد از هژمونی گرامشی و قدرت-گفتمان فوکویی را هم می توان بنیان نظریه سیاسی لاکلاو و موفه دانست که در قالب مارکسیسم پسامدرنیستی امکان آزادی و نقش آفرینی سوژه مدرن در جامعه متنازع سرمایه دارانه را فراهم آورد.

در کل، اندیشه‌های گرامشی و فوکو در طرح ریزی پروژه دموکراسی رادیکال لاکلاو و موفه تأثیر بسیار داشته است. آنان مفهوم هژمونی را از گرامشی اخذ کردند و آن را به تمام عرصه مدنی تسری دادند. ضمن این که نگرش فرهنگی گرامشی به رابطه زیربنا و روبنا سبب شد آنان به صورت کامل مارکسیسم اکونومیستی را کنار بگذارند، زیرا گرامشی با نفی تصور کلاسیک

دوگانگی زیربنا و روبنا بر استقلال ایدئولوژی و فرهنگ تأکید کرد (بشیریه ۱۳۸۷ الف: ۱۴۰). هم‌چنین، لاکلائو و موفه کوشیدند ایده فوکویی «هرجا قدرت هست، مقاومت هم هست» (Foucault 1990: 95) را بسط دهند (لاکلائو و موفه ۱۳۹۲: ۲۳۹). هم‌چنین، آنان تعریف خود از گفتمان را بیش‌تر مدیون تعریف فوکو از گفتمان و ترکیب آن با عناصر زبان‌شناسی سوسوری و هژمونی گرامشی هستند، زیرا فوکو معتقد بود هرگاه بتوان در میان اشیا، انواع عبارات، مفاهیم، یا گزینه‌های درون‌مایه‌ای نوعی تکرار منظم را مشخص کرد (نظم، هم‌بستگی، مواضع و کارکردها، تحولات)، می‌توان گفت ... با صورت‌بندی گفتمانی سروکار داریم (فوکو، به‌نقل از مشیرزاده ۱۳۹۱: ۲۶۰).

درعین‌حال، نمی‌توان از تأثیر اندیشه‌ورزی پسامدرن بر لاکلائو و موفه هم غافل شد. شاید بتوان جنس اندیشه‌ورزی لاکلائو و موفه را پسامدرن دانست، زیرا آنان از منظر مفروض‌های پسامدرنیستی به مارکسیسم می‌نگرند. البته، لاکلائو و موفه خوانشی ایجابی از پست‌مدرنیسم دارند، بدین معنا که رسالت پست‌مدرنیسم را محدودسازی مطلق‌گرایی مدرنیته و بازسازی مفاهیم آن به‌صورت گشوده‌تر می‌دانند (مالپاس ۱۳۸۸: ۱۷۹). بر همین اساس، آنان از ایده‌های پسامدرن هم‌چون بنیادستیزی و جوهرستیزی بهره بردند تا نه‌تنها بستر سیال شکل‌گیری سوژه، بلکه امکان کنش‌گری ایجابی آن را نیز نشان دهند (هوارث ۱۳۹۰: ۲۰۱؛ تاجیک و شکورزاده ۱۳۹۸: ۵۸). برای مثال، آنان از «دیدگاه» شالوده‌شکنی دریدا بهره می‌برند تا نشان دهند دیگربودگی «دیگری» هرگز «وضع» ثابت به خود نمی‌گیرد. هم‌چنین، از ایده نفی فراروایت‌های لیوتار بهره می‌برند تا نشان دهند امکان تأسیس یک معرفت بنیادین، واقعی، و معتبر وجود ندارد (وارد ۱۳۸۹: ۲۲۷؛ قادری ۱۳۹۰: ۱۶۰). به‌علاوه، از بنیادستیزی ریچارد رورتی بهره می‌برند تا نشان دهند «پیش‌آمد» نقش اساسی در شکل‌گیری سوژه‌ها دارد (رورتی ۱۳۸۵: ۱۳۱). بدین ترتیب، می‌توان لاکلائو و موفه را بسط‌دهنده اندیشه‌های مارکسیستی در قالب پسامدرنیسم دانست. درکل، لاکلائو و موفه برای گسترش ایده پسامارکسیستی خود نظریات پساساختارگرایانه دریدا و فوکو، فلسفه پساتحلیلی ویتگنشتاین و رورتی، و روان‌کاوی لاکان و فروید را در قالب جدیدی تحت‌عنوان گفتمان ترکیب کردند (Howarth 2015: 1).

۲.۲ تأثیر عوامل بیرونی و محیطی بر شکل‌گیری اثر

بنابر الگوی روش‌شناسی اندیشه‌اسپریگنز، هر اندیشه‌ای در مواجهه با یک بحران (چه عینی و چه ذهنی) آغاز می‌شود. بر این اساس، باید پرسید: بحرانی که لاکلائو و موفه با آن مواجه بودند

دموکراسی رادیکال لاکلاو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۵۷

چه بود؟ لاکلاو و موفه در زمانه‌ای می‌زیستند که رژیم‌های کمونیستی در حال سقوط بودند و نئولیبرالیسم در حال نفوذ به سایر نقاط جهان بود. هم‌چنین، در جهان سوم، نظام‌های سیاسی بیش‌تری به‌سوی دموکراسی حرکت می‌کردند. این خیزش عظیم به‌سوی دموکراسی همان چیزی است که هانتینگتون از آن تحت عنوان «موج سوم دموکراسی» یاد می‌کند (بشپریه ۱۳۸۷ ب: ۱۰۷-۱۰۸). غلبه الگوی سیاسی لیبرال - دموکراسی و اقتصاد بازاری شکست عینی اردوگاه چپ را تداعی می‌کرد. بنابراین، طبیعی است که لاکلاو و موفه می‌کوشیدند پیوندهای عمیق‌تر میان تفکر چپ و دموکراسی برقرار کنند. ازاین‌رو آنان اعلام کردند وظیفه چپ انکار ایدئولوژی لیبرال - دموکراتیک نیست، بلکه به‌عکس عمیق‌ترکردن و بسط آن در جهت دموکراسی تکثرگرا و رادیکال است (لاکلاو و موفه ۱۳۹۲: ۲۷۲).

آشکار است که لاکلاو و موفه همانند سایر متفکران مارکسیستی کالایی‌شدن زندگی و رواج مصرف‌گرایی را یکی از بحران‌های برآمده از سرمایه‌داری می‌دانند. از نظر آنان، این شیوه «کالایی‌شدن» زندگی اجتماعی مناسبات اجتماعی پیشین را نابود کرده است و روابط کالایی را به‌جای آن نشانده است و از ره‌گذر آن، منطق انباشت سرمایه‌دارانه به‌نحو فزاینده‌ای در حوزه‌های بی‌شماری نفوذ کرده است. در نتیجه، فرد نه‌فقط به‌خاطر فروش نیروی کار، بلکه از ره‌گذر ادغام وی در روابط اجتماعی متعدد دیگر مانند فرهنگ، اوقات فراغت، بیماری، آموزش، سکس، و حتی مرگ منقاد سرمایه می‌شود. بدین معنا، تمام قلمروهای زندگی جمعی یا فردی در چنبره مناسبات سرمایه‌داری قرار گرفته است (همان: ۲۵۰). پس، نیاز به راهی جدید است تا به این بحران‌ها پاسخ دهد. هم‌چنین، از دهه ۱۹۶۰ به بعد شاهد شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی جدید هستیم؛ جنبش‌هایی که بیش از آن‌که طبقاتی باشند، جنسیتی، قومی، فرهنگی، و ملی بودند. هم‌چنین، کنش‌های سیاسی نیز در حال تغییر بود. برای مثال، رأی‌دهندگان دیگر کم‌تر برحسب طبقه رأی می‌دادند و حمایت از احزاب سیاسی برمبنای «منافع طبقاتی» در حال کاهش بود (نش ۱۳۸۹: ۱۴۳؛ قوام ۱۳۸۸: ۲۰۵). بنابراین، تحلیل مارکسیستی مبتنی بر «طبقه» نمی‌توانست در این زمینه راه‌گشا باشد.

در نهایت، شکل‌گیری ایده دموکراسی رادیکال در اندیشه لاکلاو و موفه را می‌توان پاسخی به بحران دموکراسی نمایندگی در غرب و نابسندگی بدیل آن یعنی دموکراسی مشورتی یورگن هابرماس دانست. موفه در واکنش به این بحران می‌نویسد: «ما نیاز به مدلی از دموکراسی داریم که درک عمیقی از جوهره سیاست داشته باشد» (Mouffe 2007: 3; Mouffe 2000 b: 13). وی دلیل مخالفت خود با هابرماس را این‌طور بیان می‌کند: «برای هابرماس، دموکراسی باثبات و

قوی نیازمند یک جامعه سیاسی هم‌گرا از طریق بینش عقلانی نسبت به مشروعیت است، درحالی‌که با ارائه استدلال‌های مربوط به عقلانیت متجسم در نهادهای لیبرال — دموکراسی نمی‌توان به پدیدآمدن شهروندان دموکراتیک کمک کرد. شهروندان دموکراتیک تنها می‌توانند از طریق متکرکردن نهادها، گفتمان‌ها، و اشکال زندگی به وجود آیند که با ارزش‌های دموکراتیک هم‌خوانی دارد» (ibid.: 9-11). بدین ترتیب، در عرصه سیاسی نیز رویکرد لیبرال‌های سیاسی بر این بود که انسان‌ها به‌هنگام مباحثه می‌بایست عقاید مذهبی و اعتقادی خود را کنار گذاشته و با هم گفت‌وگو کنند. رویکرد موردنظر موفه در تقابل با این ایده هابرماس مطرح شد که درواقع تمثیلی از تقابل مدرن و پسامدرن در نظر گرفته می‌شود (Harvey 2012: 2). بر مبنای آنچه لاکلائو و موفه مطرح کردند، ایده دموکراسی ارتباطی هابرماس نوعی برنامه‌ریزی جذاب در اختیار جریان نئولیبرالیسم قرار داده است تا بتواند وضع موجود را هژمون سازد (Purcell 2009: 17). در مجموع، می‌توان گفت این بحران‌ها از مهم‌ترین عواملی بودند که باعث شکل‌گیری ایده دموکراسی رادیکال در اندیشه لاکلائو و موفه شدند.

۳. تحلیل شکلی اثر

تحلیل شکلی کتاب هژمونی و استراتژی سوسیالیستی را می‌توان به دو بخش امتیازات و کاستی‌های اثر تقسیم کرد.

۱.۳ امتیازات شکلی اثر

این کتاب از نظر شکلی چندین امتیاز دارد:

۱. جلد کتاب منقش به نقاشی اونوره دومیه است با عنوان «شورش» یا «قیام» که به اعتراضات مردمی اشاره دارد و از این جهت با محتوای اثر قرابت دارد؛
۲. مترجم برای بسیاری از واژگان معادل‌هایی تخصصی برگزیده است؛ برای مثال، صفحه ۴۷، سطر هفتم، از اصطلاح تخصصی «سرمایه‌داری سازمان‌یافته» استفاده شده است که متداول است، یا در صفحه ۵۶، سطر هفدهم، از اصطلاح «جنگ فرسایشی» استفاده شده است که یکی از مفاهیم تخصصی در اندیشه کائوتسکی و انقلاب است؛
۳. اغلاط املایی و نگارشی نیز انگشت‌شمار است و می‌توان از آن‌ها چشم‌پوشی کرد.

۴. تحلیل محتوایی اثر

۱.۴ ارزیابی متن و اهداف اثر

کتاب *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی* می‌کوشد استراتژی چپ در وضعیت جدید را ترسیم کند و این پرسش را طرح می‌کند: «آیا هم‌چنان باید بر مفهوم طبقه، رهایی کارگر، کمونیسم، و نفی لیبرال - دموکراسی تأکید کرد یا این‌که باید استراتژی تازه‌ای را برگزید؟» در پاسخ به این سؤال، نویسندگان با قاطعیت از عدم اعتبار چپ کلاسیک سخن می‌گویند و معتقدند بحث جدی دربارهٔ مقوله‌های مارکسیستی هنگامی ممکن می‌شود که از مواضع آنتولوژیک [هستی‌شناسی] قائل به «طبقه‌ای جهانی» چشم‌پوشی کنیم. آنان از این زاویه جریان مارکسیسم را نقد می‌کنند. مهم‌ترین این انتقادات را می‌توان چنین خلاصه کرد:

۱. ستیزه‌گری در نظریهٔ تاریخی مارکس از دو جهت نقش ثانویه دارد: نخست این‌که، مارکس ستیزه‌گری را صرفاً به تضاد میان نیروهای تولید و روابط تولید محدود می‌کرد. یعنی مارکس تصور می‌کرد عامل اصلی تضاد و ستیز در تاریخ اقتصاد است؛ دوم این‌که، مارکس تصور می‌کرد می‌توان این خصومت و ستیزه‌گری را از تاریخ (یا به تعبیر دقیق‌تر، در پایان تاریخ) با انقلاب کارگری از زندگی شهروندان حذف کرد. درحالی‌که از نظر لاکلاو و موفه خصومت و ستیزه‌گری اجتماعی عنصر اساسی تاریخ، به‌ویژه تاریخ مدرن، است.

۲. مارکس نگرش ماتریالیستی به تاریخ داشت. مارکس تضاد طبقاتی را به‌عنوان محرک تاریخ می‌دانست. درحالی‌که لاکلاو و موفه ماتریالیسم را با یک نگرش فرهنگی‌تر جای‌گزین کردند، زیرا جامعهٔ متأخر (از دههٔ ۱۹۸۰ به بعد) نه ضرورتاً بر مبنای طبقات، بلکه بر مبنای هویت‌های سیاسی و اجتماعی سیال، متکثر، و تودرتو بنا شده‌اند، بدین سان، لاکلاو و موفه ستیزه‌گری را به‌مثابهٔ امر واقع اجتماعی - سیاسی نه میان طبقات، بلکه میان هویت‌ها می‌دانند.

۳. مارکس اقتصاد را بر سیاست برتری می‌داد، درحالی‌که از منظر لاکلاو و موفه این سیاست است که فضاها را ساختار بندی می‌کند و بدین اقتصاد نقش ثانویه دارد. البته، از منظر برخی پژوهش‌گران همانند نگری، لاکلاو، و موفه درهم‌تنیدگی اقتصاد، سیاست، و اجتماع را چندان جدی نمی‌گیرند. به یک معنا سازوکارهای اقتصادی نظام سرمایه‌داری در ایجاد گفتمان‌ها در حاشیه قرار می‌گیرند (Negri 2015).

۴. جریان مارکسیسم همانند سایر جریان‌های مدرن موقعیت‌های اجتماعی را متصلب تصور می‌کند و نقش عناصر فرهنگی و به‌ویژه زبان را در ساخت اجتماعی تقریباً نادیده می‌گیرد. این‌که هر موقعیت اجتماعی نتیجه گفت‌وگو با دیگری براساس یک چهارچوب نمادین است که آن موقعیت را از اساس سست، لرزان، و بی‌ثبات می‌کند (Laclau 2006: 103-114).

لاکلاو و موفه می‌کوشند فراسوی مارکسیسم قدم بگذارند. از نظر آنان، هدف روشن است: «اتخاذ راه‌بردی جدید برای احیای چپ و نفی مفاهیم و انگاره‌های چپ کلاسیک». به همین منظور، از مفاهیم جدید نظیر «گفتمان»، «هژمونی»، «مفصل‌بندی»، و «رادیکال دموکراسی» سخن به‌میان می‌آورند تا استراتژی خود را طرح‌ریزی کنند. این دو استراتژی رادیکال‌کردن دموکراسی یا همان دموکراسی رادیکال را به‌عنوان راه‌بردی مطمئن برای احزاب و متفکران چپ در دنیای معاصر معرفی می‌کنند (لاکلاو و موفه ۱۳۹۲: ۲۶؛ حقیقت ۱۳۸۷: ۵۳۳). به یک معنا، آنان برای استراتژی سوسیالیستی خود رویکرد فرهنگی را برمی‌گزینند و مفاهیم طبقه، زیربنا-روینا، کارگر، و جبر تاریخی را به‌کنار می‌گذارند. درمجموع، محتوای اثر را از دو منظر درون‌ساختاری و برون‌ساختاری می‌توان نقد کرد.

۲.۴ نقد درون‌ساختاری (میزان انسجام درونی اثر)

نقد درونی اثر را بر مبنای میزان سازگاری مطالب، انسجام، و نظم درونی آن می‌توان موردسنجش قرار داد. بر این اساس، می‌توان ارتباط منطقی فصول متفاوت را بررسی کرد. فصل اول بر تبارشناسی مفهوم هژمونی تمرکز دارد. برای این منظور، ابتدا اندیشه متفکران مارکسیستی مانند رزا لوکزامبورگ، پلخانیف، و کائوتسکی مطرح و نقد می‌شود. برای مثال، لاکلاو و موفه نشان می‌دهند برای کائوتسکی مبارزه طبقاتی هم نظریه، هم تاریخ، و هم استراتژی است، در نتیجه، بسیار خام و ساده‌انگارانه است. باوجوداین، کائوتسکی به ما اجازه می‌دهد تا تغییر پارادایم در آستانه تغییر قرن [بیستم] و بحران همراه آن را درک کنیم (به‌ویژه از این زاویه که نظریه مارکس با وقایع روی داده چندان هم‌خوانی ندارد) (لاکلاو و موفه ۱۳۹۲: ۴۱-۴۲). از منظر لاکلاو و موفه خوانش اقتصادمحورانه، پوزیتیویستی، عمل‌گرایانه، و تکامل‌گرایانه از مارکس به‌ویژه با لوکاچ و گرامشی جای خود را به خوانش فلسفی مبتنی بر ایدئالیست هگلی می‌دهد (بشپریه ۱۳۸۷ الف: ۱۲۵). برای مثال، این گرامشی بود که با رویکرد فرهنگی‌گرایانه (و تأکید بر مفهوم هژمونی) رابطه زیربنا-روینا را متحول کرد. درحالی‌که مفهوم

دموکراسی رادیکال لاکائو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۶۱

«هژمونی» در مارکسیسم روسی (از جمله لنین و تروتسکی) درباره غلبه پرولتاریا بر نظام سرمایه‌داری به کار می‌رفت، گرامشی مفهوم «هژمونی» را با مفهوم «بلوک تاریخی» سورل ترکیب کرد تا درکی جدید از آن ارائه کند (لاکائو و موفه ۱۳۹۲: ۸۶-۸۷). لاکائو و موفه باتوجه به همین معنا از «هژمونی» می‌کوشند منطق سیاسی جدیدی را (در فصل دوم کتاب) طراحی کنند. آنان همانند گرامشی برداشت‌های اولیه (مارکسیسم کلاسیک) از مفهوم «هژمونی» را نقد می‌کنند و اعلام می‌دارند «امروزه سخن گفتن از طبقه کارگر متحد و یک‌دست و به طریق اولی، نسبت دادن آن به سازوکاری که در منطق انباشت سرمایه‌داری ریشه دارد ناممکن است» (همان: ۱۴۴). به تعبیر دیگر، در سرمایه‌داری معاصر طبقه کارگر «حقیقی» وجود ندارد (همان: ۱۴۷). به عبارت دیگر، این گفتمان‌ها، و نه طبقات، هستند که هویت سوژه را تعیین می‌کنند؛ بنابراین، به جای تأکید بر طبقه کارگر باید بر گفتمان‌ها به عنوان بازیگران اصلی عرصه سیاسی تأکید کرد. باتوجه به وجود گفتمان‌هایی که هر کدام حقیقت خاص خود را تولید می‌کنند نمی‌توان از نظم سیاسی «اجماعی» سخن گفت. پس نظم سیاسی را می‌بایست بر مبنای تکرار غیرقابل جمع گفتمان‌ها بنا نهاد (Mouffe 2000: 18).

اما چگونه می‌توان در میان این گفتمان‌های غیرقابل جمع و عموماً متخاصم یک نظم جدید دموکراتیک ایجاد کرد؟ پاسخ بدین پرسش از فصل سوم با عنوان «فراسوی ایجابیت امر اجتماعی: تخصّصات و هژمونی» آغاز می‌شود. پاسخ لاکائو و موفه با تعریف آنان از امر سیاسی تناسب دارد؛ بدین معنا که اگر بپذیریم که سیاست عرصه تخصّص است، پس راه حل نهایی برقراری نظم و کنترل این تخصّص هژمونی، البته از گونه موقت آن، است. نتیجه این که، لاکائو و موفه می‌کوشند هژمونی و راه رسیدن بدان را دموکراتیک کنند؛ بدین معنا که تک‌تک گفتمان‌های متخاصم باید بپذیرند تازمانی که خصومت وجود دارد، نمی‌توانند حضور کاملی برای خود داشته باشند. درواقع، نیروهای مخالف معارض حضور «ما» نیستند: وجود عینی آن‌ها نمادی از نبود (non-being) «ماست»؛ چنین شیوه بودنی سرشار از معانی متکثر است که مانع از تثبیت کامل ایجابیت ما/ آن‌ها می‌شود (همان: ۲۰۵). به تعبیر دیگر، تخصّص همواره با عدم قطعیت و مفروضات ناپایدار سروکار دارد و مانع از «دوخت نهایی» در عرصه سیاست و اجتماع می‌شود. بنابراین، هرگونه پیش‌گویی قطعی درباره آینده به معنای افتادن در دامی است که پیش از این مارکسیسم کلاسیک و تفکر دموکراتیک مدرن در آن افتاده‌اند. برای مثال، تفکر سیاسی جامعه دموکراتیک مدرن عمدتاً مبتنی بر خوش‌بینی نسبت به جامعه‌پذیری انسان بوده است. بر همین اساس، طرف‌داران روشن‌گری (همانند هابرماس) تصور می‌کنند خشونت و

تخاصم به‌عنوان پدیده‌های کهن را می‌توان به برکت پیشرفت مبادله و ایجاد ارتباط شفاف در میان مشارکت‌جویان عقلانی از طریق نوعی قرارداد اجتماعی از میان برداشت و درمقابل کسانی که این نگرش خوش‌بینانه را به‌چالش می‌کشند به‌طور خودکار به‌عنوان دشمنان دموکراسی تلقی می‌شوند (Mouffe 2006: 2-3).

لاکلاو و موفه دربرابر این نگرش خوش‌بینانه موضع می‌گیرند و بیش از هرچیز براساس نسبی‌گرایی و بنیان‌ستیزی تلاش می‌کنند تثبیت‌ناپذیری معناها، هویت‌ها، و سیاست‌ها را نشان دهند. آنان در همین جهت از هم‌ارزی (equivalence) و عدم تثبیت معناها سخن می‌گویند و اعلام می‌کنند:

بی‌بنیادی (non-constitutivity)، یا تصادفی‌بودن، نظام تفاوت‌ها، خود را در تثبیت‌ناپذیری (unfixity) نشان می‌دهد که خود حاصل منطق هم‌ارزی است. خصلت نهایی این تثبیت‌نیافتگی، یعنی ناپایداری غایی هر تفاوت، خود را در رابطه هم‌ارزی تام نشان می‌دهد که در آن ایجابیت متفاوت در معانی متکثرش منحل می‌شود (همان: ۲۰۸).

لاکلاو و موفه از این طریق به عدم قطعیت در امور اجتماعی و سیاسی می‌رسند و درنهایت گشودگی و عدم قطعیت امر اجتماعی را نشان می‌دهند و اعلام می‌کنند سلبیت و تخصص ضامن خصلت بنیادین کردارهای مفصل‌کننده و هژمونیک است (همان: ۲۳۱).

درنهایت، لاکلاو و موفه در فصل چهارم تحت عنوان «هژمونی و دموکراسی رادیکال» ایده دموکراسی رادیکال خود را شرح می‌دهند. مهم‌ترین خصلت دموکراسی رادیکال آن‌ها عدم قطعیت و تخصص است. به‌تعبیر دقیق‌تر، از منظر آنان، جایی برای معانی قطعی و پیشینی وجود ندارد و تخصص و پیکار (نه اجماع) بر سازنده سیاست و اجتماع هستند. موفه معتقد است باتوجه به چشم‌انداز «تکثرگرایی مجادله‌ای»، هدف سیاست دموکراتیک ساخت گروه «آن‌ها» دیگر نه به‌عنوان دشمن، که باید نابود شود، بلکه به‌عنوان یک «مخالف» است؛ یعنی به‌عنوان کسی که می‌توان با ایده‌هایش مبارزه کرد، اما نمی‌توان حق وی برای دفاع از ایده‌هایش را زیر سؤال برد. در این منظر، تساهل به‌معنای نادیده‌گرفتن ایده مخالف یا بی‌تفاوت‌بودن به چشم‌اندازهای دیگر نیست، بلکه مستلزم کنارآمدن با کسانی است که دارای چشم‌اندازهای مخالف هستند. به این ترتیب، در دموکراسی رادیکال، ستیزه‌گری و مخالفت از عرصه عمومی حذف نمی‌شود، بلکه کنترل می‌شود (موفه ۱۳۸۸: ۲۰۷-۲۰۸). به‌تعبیر ساده، دموکراسی رادیکال حول گفتمانی جهان‌شمول شکل نمی‌گیرد؛ دیگر موقعیتی معرفت‌شناختی نیست که سوزها و

دموکراسی رادیکال لاکلاو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۶۳

طبقات «جهان‌شمول» از طریق آن سخن می‌گویند، بلکه وضعیتی هستی‌شناسانه است که در بستر آن، هر گروه هویت گفتمانی خود را ایجاد می‌کند (لاکلاو و موفه ۱۳۹۲: ۲۹۲).

نتیجه این‌که، نمی‌توان به‌نحوی پیشینی ظهور تخصیصات را مشخص کرد، چون هیچ سطحی وجود ندارد که دائماً سایر سطوح را تعیین کند و به همین دلیل، شاهد جابه‌جایی منطق‌های اجتماعی خاص در یک عرصه هستیم. بر این اساس، دموکراسی رادیکال با کثرتِ امر اجتماعی پیوند دارد و امکان تحقق آن مستقیماً حاصل مرکززدایی از عاملانی است که در قالب سوژه‌ها شکل می‌گیرند و هم‌چنین، جابه‌جایی‌هایی که درون این تکرار رخ می‌دهد (همان: ۲۷۸). در چنین جامعه‌ای، امکان هیچ‌گونه آشتی نهایی وجود ندارد. به تعبیر دیگر، هرگز نمی‌توان مبارزه بین پروژه‌های هژمونیک را به‌صورت عقلانی آشتی داد (Mouffe 2007: 4).

با این اوصاف، لاکلاو و موفه با بازسازی مفهوم هژمونی در بستر راه‌برد سوسیالیستی شروع می‌کنند تا گونه‌ای جدید از دموکراسی رادیکال (آنتاگونیسمی) را طراحی کنند. بر این اساس، فصل اول کتاب به تبارشناسی مفهوم هژمونی در سنت فکری مارکسیستی (همان: ۳۰-۴۹) و همین‌طور پاسخ متفکران مارکسیست به بحران‌های اجتماعی - تاریخی اختصاص دارد (همان: ۴۹-۸۷). فصل دوم نیز نشان می‌دهد که منطق امر سیاسی تضاد و تنش است و هژمونی یگانه راه برقراری نظم در چنین بستری است. بر همین اساس، لاکلاو و موفه نسبت خلاً مفهومی و سیاسی (خلأ مضاعف) در بین‌الملل دوم سوسیالیستی با اختلال‌های هژمونی سیاسی مدرن را بررسی می‌کنند (همان: ۸۹-۱۵۲). هم‌چنین، در این فصل، نشان داده می‌شود نگرش ذات‌گرایانه به روابط اجتماعی و اقتصادی مارکسیست‌ها را به دشواری انداخته است (همان: ۱۳۲). فصل سوم به مفصل‌بندی امر اجتماعی در بستر تخصیص سیاسی اختصاص دارد. در این فصل، نشان داده می‌شود که تخصیص و هژمونی عناصر اصلی امر اجتماعی هستند و به‌جای ایجابیت امر اجتماعی می‌بایست امکان مفصل‌بندی و باز مفصل‌بندی هویت‌های متفاوت در عرصه اجتماعی فراهم شود. بدین منظور، این فصل ابتدا به این موضوع می‌پردازد که هر پدیده در عرصه اجتماعی چندجانبه شکل می‌گیرد (همان: ۱۶۰) و سپس، به موضوع مفصل‌بندی هویت‌ها در درون گفتمان می‌پردازد (همان: ۱۷۱). در مرحله بعد فرایند شکل‌گیری هویت سوژه در درون گفتمان بررسی می‌شود (همان: ۱۸۷). آن‌گاه، نشان داده می‌شود که تخصیص امری استعلایی نیست، بلکه امری عینی است که در روابط اجتماعی شکل می‌گیرد (همان: ۱۹۸). سپس، نشان داده می‌شود که در روابط اجتماعی منطق هم‌ارزی و تفاوت مبنای تخصیصات هستند (همان: ۲۱۲) و در نهایت این‌که چگونه این مقولات به تولید هژمونی می‌انجامد (همان: ۲۱۶). نهایتاً، در

فصل چهارم، دموکراسی رادیکال یگانه راهی معرفی می‌گردد که می‌تواند این تخصصات را مفصل‌بندی کند. به بیان ساده، لاکلائو و موفه ضمن نقد ایدئولوژی لیبرالیسم نشان می‌دهند که جریان چپ (مارکسیستی) هم‌چنان دارای این ظرفیت است که امر سیاسی معادله‌آمیز را در بستر اجتماعی تنش‌آلود مفصل‌بندی کند. بر همین اساس، چالش‌های پیش‌روی چپ جدید را نشان می‌دهند و درنهایت، جامعه مطلوب چپ را ترسیم می‌کنند. بر همین اساس، در این فصل، ابتدا نقش انقلاب دموکراتیک در عصر مدرن (همان: ۳۲۸)، سپس، مواضع محافظه‌گرایان و نئولیبرال‌ها در قبال دموکراسی بررسی می‌شود (همان: ۲۶۵) و نهایتاً دموکراسی رادیکال به عنوان گونه‌ای جدید از دموکراسی چپ معرفی می‌گردد (همان: ۲۷۱). از این منظر، تسلسل و ارتباط درونی مطالب خواننده را به هدف مدنظر نویسندگان هدایت می‌کند.

۳.۴ ارزیابی ترجمه اثر

شاید بتوان مهم‌ترین کاستی ترجمه را معادل‌سازی نامناسب برای برخی واژگان دانست. در این باره، می‌توان به چند مورد اشاره کرد: مترجم به جای استفاده از اصطلاح رایج «مارکسیسم ارتدکس» از «ارتدوکسی مارکسیسم» استفاده کرده است که متداول نیست. در عین حال، اصطلاح «ارتدوکسی» به لحاظ املایی درست نیست، بهتر است «ارتدکسی» نوشته شود. نظیر صفحه ۳۵، سطر سیزدهم، صفحه ۴۱، سطر چهارم، صفحه ۴۹ عنوان تیتراژ «ارتدوکسی مارکسیسم» نام‌گذاری شده است. هم‌چنین، در سراسر متن از «رادیکال دموکراسی» استفاده شده است، در حالی که «دموکراسی رادیکال» کاملاً متداول است؛ صفحه ۳۲، سطر دهم، به جای واژه «نشت» واژه «رسوخ» مناسب‌تر به نظر می‌رسد؛ با ارجاع به صفحه ۳۵ بهتر است معادل مناسب‌تری برای کلمه «mobilization» انتخاب شود. برای مثال، معادل «بسیج» با توجه به این‌که بحث از انقلاب است مناسب‌تر است تا واژه «تدارک» که غیرتخصصی است؛ صفحه ۶۷، سطر هشتم، آوردن علامت اختصاری «SPD» درون متن صحیح نیست. بهتر است معادل فارسی آن در متن آورده شود و این اصطلاح در پاورقی آورده شود؛ صفحه ۹۰ برای واژه «entity» معادل فارسی «موجودیت» مناسب‌تر به نظر می‌رسد تا «هستارها».

هم‌چنین، در برخی موارد، اصطلاحاتی به چشم می‌خورند که معادل فارسی مناسبی برای آن‌ها ذکر نشده و توضیحی در پانویس برای آن‌ها نیامده است. بهتر است در صفحه ۲۶، سطر هفتم، و صفحه ۱۰۴، سطر دوم، به جای واژه «آنتولوژیک» معادل فارسی آن یعنی «هستی‌شناسی» آورده شود؛ در صفحه ۴۴، به جای اصطلاح «هیروگلیف اجتماعی» معادل

دموکراسی رادیکال لاکلاو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۶۵

فارسی «خطنگاری اجتماعی» مناسب‌تر است؛ صفحه ۶۰، سطر یازدهم، به جای «دوآلسمی» بهتر است «دوگانگی» یا «دوتایی» استفاده شود و معادل انگلیسی آن در پایین صفحه آورده شود. همین واژه در صفحه ۹۰، سطر اول، نیز به همین سیاق آمده است که بهتر است اصلاح گردد؛ در سطر یازدهم، صفحه ۹۰، و همین‌طور صفحه ۱۲۷، سطر سیزدهم، به جای «مورفولوژیک» بهتر است معادل فارسی مناسب مثلاً «ریخت‌شناختی» انتخاب شود؛ صفحه ۹۵، سطر ۲۱، از دو اصطلاح «پارول» و «لانگ» در زبان‌شناسی سوسور سخن به میان آمده که بهتر است در پانویس، توضیحی درباره آن‌ها آورده شود؛ صفحه ۱۱۳، سطر ۲۲، بهتر است معادل فارسی مناسب برای «توتولوژیک» برای مثال «این‌همانی» انتخاب شود؛ در صفحه ۱۸۳، سطر ۲۲، بهتر است معادل فارسی اصطلاح «Points de Caption» آورده شود؛ در صفحه ۵۵، سطر چهارم و پنجم، بهتر است اصطلاح «پروپاگاندا» به «تبلیغات» تغییر یابد؛ در صفحه ۱۱۵، سطر ۱۹، به جای «اپیزودیک» اصطلاح مناسب‌تری انتخاب شود، برای مثال «بخش».

درنهایت این‌که برخی اصطلاحات سرهم نوشته شده‌اند که بهتر است جدا از هم نوشته شوند؛ نظیر صفحه ۱۱۶، سطر دهم، «مسلطند» نادرست است و «مسلطاند» درست است؛ صفحات ۱۱۸، سطر ششم، و ۱۳۴، سطر ۲۴، «ساختیابی» سرهم نوشته شده که بهتر است نوشته شود «ساخت‌یابی»؛ صفحه ۱۵۸، سطر نهم، «یکپارچگی‌شان» نوشته شود «یک‌پارچگی آن‌ها»؛ صفحه ۲۲۳، سطر چهارم، «دائمند» مناسب نیست بهتر است «دائمی‌اند» آورده شود؛ و در آخر صفحه ۲۳۰، سطر پنجم، کلمه «می‌سازد» اشکال تایپی وجود دارد و بهتر است اصلاح شود.

۴.۴ نقد برون‌ساختاری اثر

۱.۴.۴ میزان سازگاری مبانی و مفروضات اثر با محتوای آن

از نظر لاکلاو و موفه مارکسیسم کلاسیک به دلیل طبقه‌محور بودن نمی‌تواند مسائل عصر جدید، به‌ویژه منازعه میان گفتمان‌های رقیب، را تحلیل کند (همان: ۲۶). درمقابل آنان نشان می‌دهند که گفتمان‌ها بازیگران اصلی عرصه سیاسی هستند، اما گونه‌ای منازعه غیردموکراتیک میان آنان برقرار است. بر همین اساس، تلاش می‌کنند این منازعه را دموکراتیک و قاعده‌مند کنند. در قدم نخست، آنان بنیان‌های هستی‌شناختی گفتمان‌های سیاسی را بررسی می‌کنند. از نظر آنان، گفتمان‌های سیاسی رقیب هم‌چون خود-دیگری رابطه‌ای وجودی باهم دارند. بنابراین، نه تنها برای بازشناسی خود به دیگری نیاز دارند، بلکه اساساً دال‌های آنان به‌صورت بینامتنی تولید و بازتولید می‌شود. بر همین اساس، می‌توان از دوراهی جنگ همه علیه همه یا پناه‌بردن به

اقتدارگرایی رهایی یافت (همان: ۲۷). برای این رهایی آنان می‌کوشند به‌تأسی از گرامشی رابطه زیربنا- روبنا را دگرگون و مفهوم هژمونی، البته در خوانشی دموکراتیک، را به‌عنوان فصل‌الخطاب منازعات سیاسی بازسازی کنند.

درواقع، لاکلائو و موفه نظریه دموکراسی رادیکال را بر مفروضات پساساختارگرایانه بنا می‌کنند. آنان به‌جای سوژه مدرن و طبقه مارکسیسم، گفتمان؛ به‌جای جامعه متحد شکل‌یافته حول اصول ثابت، جامعه متکثر متنازع؛ به‌جای فراروایت عقل به‌عنوان حل‌کننده اختلافات، هژمونی موقت؛ به‌جای امر سیاسی گفت‌وگویی، امر سیاسی مجادله‌ای؛ و به‌جای سیاست نخبه‌سالارانه، سیاست پوپولیستی (البته از نوع چپ‌گرایانه و نه راست‌گرایانه) را قرار می‌دهند. از منظر آنان، ما با چند متافیزیک، استعلا، و تخیل سروکار داریم:

۱. وجود فراروایتی هم‌چون عقل به‌عنوان فیصله‌دهنده منازعات؛
۲. وجود بنیان‌های ثابت ایدئولوژیک که جایگاه من و دیگری در هستی و تاریخ را مشخص می‌کنند؛
۳. وجود جوهر یا ذات تاریخی که کنترل‌کننده مراحل حرکت یک پدیده از نطفگی تا فعلیت است.

۵. ارزیابی نقاط قوت و ضعف اثر

۱.۵ نقاط قوت اثر

اندیشه‌ورزی لاکلائو و موفه بر مبنای ترکیب چندین میراث فکری غرب در قالب یک نظریه سیاسی جدید می‌تواند برای دانش‌وران علوم سیاسی آموزنده باشد. ضمن این‌که از آن می‌توان به‌عنوان یکی از منابع اصلی درس «سمینار افکار مارکسیسم و پسامارکسیسم» و یکی از منابع فرعی درس «نظریه‌های سیاسی جدید» در مقطع کارشناسی ارشد بهره برد. چنان‌که کیت نش بیان می‌دارد: «نظریه دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه در بین سه مدل [دموکراسی مشورتی هابرماس، جهان‌وطنی هلد، و دموکراسی رادیکال] تنها مدلی است که به‌صراحت به سیاست فرهنگی می‌پردازد» (نش ۱۳۸۹: ۲۵۶). این نکته را نیز بیفزاییم که درست است سیاست فرهنگی در آثار متفکران گوناگون اعم از پست‌مدرن، انتقادی، فمینیستی، و ... به طرق گوناگونی دنبال شده است، ولی این اثر راه‌کاری بدیع درباره نظم سیاسی ارائه می‌کند. هم‌چنین، نظریه سیاسی و اجتماعی جدید این کتاب پیوند عمیقی با جنبش‌های جدید دارد، زیرا

دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۶۷

دموکراسی رادیکال بیشترین توجه خود را به خرده‌روایت‌های سیاسی و اجتماعی معطوف می‌کند. به همین دلیل، یکی از محدود نظریاتی است که با جنبش‌های اجتماعی جدید نظیر صلح سبز، مبارزه با نژادپرستی، مسائل زیست‌محیطی، سقط جنین، و ... پیوند می‌یابد.

۲.۵ نقاط ضعف اثر

مهم‌ترین نقدهای وارده بر این اثر را می‌توان چنین بیان کرد:

- ایده قدرت - مقاومت لاکلائو و موفه بیش از آن‌که رادیکال باشد، محافظه‌گرایانه است، زیرا از منظر آنان هرچند مقاومت اشکال بسیار متنوعی دارد، فقط در پاره‌ای موارد این مقاومت خصلتی سیاسی پیدا می‌کند و به مبارزاتی تبدیل می‌شود که ختم مناسبات انقیاد را هدف قرار می‌دهد (لاکلائو و موفه ۱۳۹۲: ۲۳۹). برای نشان‌دادن قوت و ضعف دیدگاه لاکلائو و موفه درباره قدرت - مقاومت می‌توان آن را با اندیشه جورجو آگامبن، فیلسوف ایتالیایی، مقایسه کرد. آگامبن معتقد است تازمانی که تمایز حیات برهنه و حیات مدنی را نادیده بگیریم و هر دو را از یک جنس بدانیم، طرح هرگونه مقاومت در عرصه زیست سیاست (نظیر آنچه فوکو معتقد است) نمی‌تواند معضل سرکوب و خشونت را حل کند. به تعبیردیگر، دموکراسی مدرن می‌خواهد آزادی و خوش‌بختی آدمیان را درست در همان جایی («حیات برهنه») تحقق بخشد که مشخصه‌اش انقیاد انسان‌هاست. بنابراین، سرگشتگی هم‌چنان پابرجا می‌ماند، چون سیاست مدرن از «پرکردن شکاف» میان حیات طبیعی و حیات انسانی ناتوان است و تازمانی که پاسخ قانع‌کننده‌ای به دست نیامده، سیاست به بازی در زمین خشونت و مرگ ادامه خواهد داد (میلز ۱۳۹۳: ۱۱۰-۱۱۱). بنابراین، در چنین شرایطی، امکان مقاومت در درون حیات سیاسی علیه آن وجود ندارد.

- باوجود آن‌که لاکلائو و موفه به دنبال ایجاد جامعه بدیل هستند که در آن ثروت، قدرت، قوه استدلال، و از این قبیل معیار توزیع کالاهای اجتماعی نباشد، اما در نهایت خود قدرت را به عنوان معیار اصلی این جامعه معرفی می‌کنند. به تعبیردیگر، آنان تعیین هرگونه معیار پیشینی را به منزله برتری دادن معیارهای یک گفتمان بر سایر گفتمان‌ها می‌دانند و درحالی که پیش شرط اساسی یک تفسیر آزادی خواهانه رادیکال از سیاست می‌بایست امتناع از سلطه فکری یا سیاسی هر «بنیان نهایی» برای امر اجتماعی باشد (لاکلائو و موفه ۱۳۹۲: ۲۸۱)، درمقابل می‌توان استدلال کرد پذیرش ابژه قدرت از

سوی لاکلائو و موفه نوعی تناقض در اندیشه آنان ایجاد می‌کند، زیرا پذیرش «قدرت» خود به منزله پذیرش معیاری نهایی در عرصه سیاست است. درحالی‌که طرح جامعه بدیل مبتنی بر قدرت می‌تواند خطرآفرین باشد و راه را بر هژمونی ایدئولوژی‌های تمامیت‌خواهانه باز کند. هابرماس نیز این انتقاد را به ایده دموکراسی رادیکال وارد می‌داند و معتقد است دموکراسی، که در آن «نتیجه» مبتنی بر قدرت باشد، مشروع نیست (نش: ۱۳۸۹: ۲۸۸). بنابراین، ایجاد یک نظام متکثر بر مبنای پذیرش قدرت نمی‌تواند تکیه‌گاهی برای آرمان دموکراسی تلقی شود، زیرا دموکراسی ایده‌ای مبتنی بر توزیع قدرت در سطوح خرد است و نه مرجعیت قدرت برای دنبال کردن خیر یا حق خود.

- لاکلائو و موفه در برتری دادن به مقوله گفتمان افراط می‌کنند و گفتمان‌ها را بر همه چیز مقدم می‌دارند. به تعبیر دیگر، آنان همه پدیده‌های اجتماعی را گفتمانی می‌بینند، زیرا معتقدند واقعیت‌های فراگفتمانی به خودی خود معنادار نیستند، بلکه معنایشان تنها از طریق گفتمانی ممکن می‌شود که آن هم وابسته به منظر مخاطبان یا مفسران است (حقیقت ۱۳۸۷: ۶۰۷)، درحالی‌که برخی از نظریه‌پردازان گفتمان همانند فرکلاف میان عمل گفتمانی و عمل اجتماعی تمایز قائل می‌شوند (یورگنسن و فیلیپس ۱۳۸۹: ۶۳، ۱۱۱)، ضمن این‌که تأکید لاکلائو و موفه بر گفتمان و تقلیل سوژه به موجودی زبانی در درون گفتمان استقلال سوژه را شدیداً به خطر می‌اندازد.

- لاکلائو و موفه به چند دلیل در دام ایدئالیسم یا یک نوع استعلاگرایی نوکانتی گرفتار می‌آیند: نخست این‌که آن‌ها واقعیت ماهوی یا زمین بازی سیاسی در عصر جهانی شدن (یعنی گذار از سرمایه‌داری صنعتی به سرمایه‌داری شناختی) را تاحدود زیادی نادیده می‌گیرند؛ این‌که طبقات کارگر جدیدی حول کار غیرمادی شکل گرفته‌اند که به دلیل کلیت نامتجانس و امکان کنش خلاقه یک انبوه (multitudinal) را می‌سازند؛ بنابراین، نه تنها کنترل آن‌ها سخت است، بلکه می‌توان از طریق سازمان‌دهی آنان را به نیروی انقلابی بدل کرد (لمکه ۱۳۹۶: ۷۰-۷۴). همین موضوع را می‌توان از زاویه‌ای دیگر نیز بیان کرد، آن‌جا که لاکلائو و موفه نگرش اقتصادمحور به سیاست یا به تعبیر دیگر ماتریالیسم دیالکتیکی اقتصادمحور را یکی از موانع آرمان سوسیالیستی [چپ جدید] می‌دانند، اما بدیل آنان درمقابل این ماتریالیسم گونه‌ای ایدئالیسم یا ناواقع‌گرایی است که وجود محدودیت‌های مادی (و به صورت خاص اقتصادی) بر کنش‌های سیاسی را تاحدود زیادی کم‌اهمیت می‌داند (هوارث ۱۳۹۰: ۲۱۷). به تعبیر دیگر، برتری دادن به امر

دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۶۹

سیاسی سبب شده است نقش شیوه تولید، منازعه طبقاتی، کار، و انبوه خلق در پیشبرد تاریخ کم‌اهمیت تلقی شود (نگری و هارت ۱۳۸۷: ۱۴۴، ۱۶۹، ۲۶۸). دوم این‌که، دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه به تمامی معطوف به جامعه مدنی است و نقش قدرت دولتی در مقابله با نیروهای تحول‌خواه را نادیده می‌گیرد. سوم این‌که، لاکلائو و موفه به یک نظم خودانگیخته یا دست نامرئی دل می‌سپارند؛ یعنی تصور می‌کنند برابند نیروهای گفتمانی در درون جامعه در نتیجه منطق هم‌ارزی و تفاوت به یک هژمونی موقت منجر خواهد شد. حتی لاکلائو و موفه نقش روشن‌فکران ارگانیک در سازمان‌دهی نیروهای انقلابی علیه نظام سرمایه‌داری را نادیده می‌گیرند. آنان قدرت انقلابی را از «مردم» می‌گیرند و آن‌ها را به سوژه‌های محصور در گفتمان‌های متفاوت و غیرهم‌گرا بدل می‌کنند (Negry 2015). هرچند آنتونیو نگری معتقد است لاکلائو «مردم» را به دال تهی بدل کرده و اراده جمعی و نیروی انقلابی‌گری آنان را تضعیف می‌سازد، اما لاکلائو در باب عقل پوپولیستی نشان می‌دهد همین دال تهی «مردم» نه تنها سبب فراتر رفتن از قالب‌هایی هم‌چون طبقه و حزب می‌شود، بلکه در نتیجه هم‌نشینی تفاوت‌ها امکان مفصل‌بندی مطالبه‌های هم‌سو را فراهم می‌آورد (لاکلائو ۱۴۰۰: ۱۳۳). بنابراین، مفهوم «مردم» در اندیشه لاکلائو و موفه هم‌چنان می‌تواند نقش انبوه‌نگری برای رهاسازی را ایفا کند.

- درعین حال، این انتقاد بر لاکلائو و موفه وارد شده است که آنان چندان به شکل‌گیری دموکراسی در فضاها بزرگ باور ندارند، چنان‌چه آنان در فصل چهارم کتاب هژمونی و/استراتژی سوسیالیستی بیان می‌کنند:

... فضاها سازنده مناسبات اجتماعی مختلف می‌توانند بسیار متفاوت باشند، بسته به این‌که چنین روابطی روابط تولید، شهروندی همسایگی، زوجها، یا غیره باشند. بنابراین، اشکال دموکراسی متکثر خواهد بود، چراکه می‌باید با فضاها اجتماعی موردنظر منطبق باشند. از این رو، دموکراسی مستقیم نمی‌تواند یگانه شکل سازمانی باشد؛ چون این شکل فقط در فضاها اجتماعی کوچک کارآمد است (لاکلائو و موفه ۱۳۹۲: ۲۸۳).

البته این مدعا صحیح است که دموکراسی مستقیم نمی‌تواند یگانه شکل سازمانی باشد، اما در عصر جدید و با وجود رسانه‌های جمعی تحقق این‌گونه از دموکراسی چندان هم دور از دست‌رس نیست. بنابراین، این ادعا، که دموکراسی مستقیم تنها در فضاها کوچک اجتماعی کارآمد است، قابل تردید است (تنسی و جکسون ۱۳۹۲: ۲۶۶).

- لاکلائو و موفه در تحلیل‌هایشان به فشارهایی که از جانب ساختارها و نهادهای اجتماعی بر سوژه‌ها وارد می‌شود توجه کافی نشان نمی‌دهند. به تعبیر دیگر، ساخت‌گرایی رادیکال آن‌ها موجب می‌شود که نتوانند شرایط مادی شکل‌دهنده به مناسبات سیاسی را در نظر بگیرند. از آن‌جاکه لاکلائو و موفه یک نظریه عمومی در مورد ساختارها و نهادهای اجتماعی ندارند، امکان استدلال نظری در این مورد وجود ندارد که چه چیزی بعضی از مناسبات و ترتیبات را موفق و بعضی را ناموفق می‌سازد. به بیانی دیگر، آنان هیچ ارتباط ضروری بین ساختارها و هویت‌های اجتماعی خاص نمی‌بینند (نش ۱۳۸۹: ۲۸۷-۲۸۸).

- رویکرد کثرت‌گرایی لاکلائو و موفه عموماً ناظر بر وضعیت جوامع غربی است. برای مثال، هنگامی که نویسندگان در فصل چهارم به بحث جنبش‌های جدید می‌پردازند، کثرت‌گرایی را به جوامع غربی محدود می‌دانند و معتقدند جذابیت این گروه‌بندی در نقش بدیع آن‌ها در مفصل‌بندی و انتشار سریع تخصیصات اجتماعی به طیف متنوعی از روابطی نهفته است که خصلت ویژه جوامع صنعتی پیشرفته است (لاکلائو و موفه ۱۳۹۲: ۲۴۸-۲۴۹). درواقع، آنان با معیارهای جوامع صنعتی پیشرفته وضعیت در حال‌گذار کشورهای آمریکای لاتین را تبیین می‌کنند. بنابراین، کثرت‌گرایی موردنظر این دو متفکر پدیده‌ای مختص جوامع غربی است (ضمن آن‌که آن‌گونه که آنان ادعا می‌کنند چندان هم نمی‌تواند عنصر ستیزه‌گری و آنتاگونیسم در برابر «غیریت» و «دیگری» را به نمایش بگذارد). به تعبیر دیگر، نظریه دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه باتوجه به نگرش محدودشان در مورد کثرت‌گرایی نظریه‌ای شدیداً مختص فرهنگ غربی باقی می‌ماند (نش ۱۳۸۹: ۲۹۰). بدین معنا، رویکرد لاکلائو و موفه بازتولیدکننده موقعیت حاشیه‌ای برخی گروه‌ها همانند «جهان‌سومی‌ها» یا «استثمارشده‌ها» است. از سوی دیگر، آنان مشخص نمی‌کنند گروه‌های به حاشیه‌رانده شده چگونه می‌توانند باهم همکاری کنند؟ اگر در درون یک جامعه همواره بخشی از جامعه در موقعیت حاشیه‌ای باقی بمانند، چه کسی مقصر است؟ خود آنان یا ساختار پنهان و متصلب قدرت حاکم؟ این‌که آیا صرفاً پذیرش دیگری به عنوان مخالف و نه دشمن وی را توانمند می‌سازد تا علایق یا منافع خود را دنبال کنند؟

۶. نتیجه‌گیری

هدف هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به‌سوی سیاست دموکراتیک رادیکال بیش از هر چیز معرفی رویکردی بدیل به‌نام دموکراسی رادیکال است. این رویکرد تضاد و تخاصم را مبنای کنش‌گری سیاسی و اجتماعی می‌داند، بدین معنا که تضاد و تخاصم پیش‌برنده سیاست و اجتماع هستند و از این‌رو سیاست با پیکار، منازعه، نظم موقت، و هژمونی‌های سیال تعریف می‌شود. این رویکرد هژمونی و مفصل‌بندی را تعیین‌کننده نظم موقت می‌داند و معتقد است هژمونی موقت مانع سلطه پایدار یک گروه یا گفتمان می‌شود. هم‌چنین، این رویکرد رابطه «خود» و «دیگری» را وابسته به موقعیت‌های اجتماعی متفاوت می‌داند و مرزهای هویتی سیال است. بنابراین، در این حالت، تساهل درمقابل دیگری و عقایدش پدیده غالب خواهد بود، زیرا امر سیاسی حاصل جمع صفر نیست و گفتمان‌ها در موقعیت متفاوت می‌توانند ایده‌های خود را تعریف کنند، بازشناسند، و از این‌رو منافع خود را درکنار دیگری دنبال کنند. چنین رویکردی اجماع عقلانی را برنمی‌تابد، زیرا توافق بر سر ارزش‌ها و آرمان‌ها به هژمونی یک گفتمان بر سایر گفتمان‌ها یا خرده‌گفتمان‌ها منجر می‌شود. از این‌رو، دموکراسی رادیکال رویکردی است مبتنی بر پرکسیس گفتمانی خرده‌روایت‌ها، سرکوب‌شده‌ها، به‌حاشیه‌رانده‌شده‌ها، و افراد و گروه‌های خاص. این رویکرد نه تنها پاسدار تکثر است، بلکه بر یک نظم موقت قابل‌مجادله بنا می‌شود. به‌تعبیردیگر، هر مصالحه‌ای در این رویکرد موقتی است. بنابراین، نظم دموکراتیک قابل‌مجادله هیچ مرکز ازپیش‌داده‌شده‌ای ندارد. پس دموکراسی رادیکال چندمرکزی یا به‌تعبیر دقیق‌تر بدون مرکز است و ورود گفتمان‌های متعدد و نوظهور در عرصه اجتماعی را مسدود نمی‌کند. همان‌گونه که «خود» و «دیگری» را در ارتباط آنتالوژیک باهم قرار می‌دهد («خود» بدون وجود «دیگری» قابل‌شناسایی نیست)، «مسئولیت درقبال دیگری (غیر)» را هم از منطق‌های روابط اجتماعی می‌داند.

نهایت این‌که، ایده لاکلائو و موفه اندیشه پسامارکسیستی - پساختارگرایانه را یک قدم به جلو هدایت می‌کند، زیرا آنان هژمونی را به منطق عمومی امر سیاسی بدل می‌کنند و بستر هژمونی را تغییر می‌دهند. دیگر هژمونی نه در قلمرو سیاسی پیشین، مثلاً دولت یا حزب، بلکه در عرصه اجتماعی عمل می‌کند؛ جایی که هویت‌های متفاوت به مجادله باهم می‌پردازند و در نتیجه منطق هم‌ارزی و مطالبات انباشته‌شده، دال‌های معنایی هم‌پوشانی می‌یابند و به‌تعبیر دقیق‌تر مطالبات حول دال‌های تهی هم‌چون مردم مفصل‌بندی می‌شوند؛ هژمونی موقت برای رفع مطالبه جدید شکل می‌گیرد؛ این هژمونی به‌معنای پایان اختلاف‌ها و دستیابی به یک اجماع پایدار نیست.

درکل، ایده دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه نه تنها از تقلیل‌گرایی اقتصادگرایانه مارکسیستی فراتر می‌رود، بلکه نشان می‌دهد امر سیاسی سازنده امر اجتماعی است. هم‌چنین، از غایت‌گرایی مدرن و به‌ویژه مارکسیستی هم رها می‌شود، دایره شمولیت گروه‌های مشارکت‌کننده در ساخت سیاسی - اجتماعی را افزایش می‌دهد، و حاوی راه‌حلی برای آشتی خاص‌گرایی و عام‌گرایی است، بدین معنا که نه صرفاً بر حرکت‌های جدایی‌طلبانه و پراکنده گروه‌های حاشیه‌ای و اقلیت تأکید می‌کند و نه این‌که آن‌ها را به پذیرش معیارهای کلی انتزاعی سرکوب‌گر دعوت می‌کند و برخلاف دیدگاه ضدبنیان‌گرا، مبنایی مثبت (هژمونی موقت) برای تصمیم‌گیری و حرکت اقتضایی طرح می‌کند. این همان لحظه «پسابنیان‌گرایانه»ی لاکلائو و موفه است.

با این حال، می‌توان بدین ایده هم‌چنان نقدهای جدی وارد کرد، از جمله عدم تمایز عرصه‌گفتمانی و غیرگفتمانی، کم‌توجهی به نقش نهادها و ساختارهای اجتماعی در شکل‌گیری گفتمان‌ها، برتری دادن به سیاست (عنصر قدرت - هژمونی) بر اجتماع و اقتصاد، نگاه عموماً ساختارگرایانه به گفتمان که تاحدودی از استقلال سوژه می‌کاهد، کم‌توجهی به مقاومت ساختارهای سرمایه‌دارانه و بازتولید نظام سرمایه‌داری در اشکال جدید، و غرب‌محوری، آرمان‌گرایی، و استعلاگرایی از گونه کانتی. با این اوصاف، می‌توان ایده دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه را راهی به سوی سازش مارکسیسم و پسامدرنیسم مثبت دانست که امکانی برای فراتر رفتن از جوهر‌گرایی، بنیان‌گرایی، و فراروایت خطی فراهم می‌کند.

کتاب‌نامه

- بشیریه، حسین (۱۳۸۷ الف)، *اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم؛ تاریخ اندیشه‌های مارکسیستی*، تهران: نی.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۷ ب)، *گزار به دموکراسی (مباحث نظری)*، تهران: نگاه معاصر.
- تاجیک، محمدرضا و پریسا اشکورزاده (۱۳۹۸)، «تأملی بر امکان سوژه سیاسی باتوجه به نظریه ارنستو لاکلائو»، *ره‌یافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، دوره ۱۰، ش ۳، پیاپی ۳، ۵۲-۷۳.
- تنسی، استیون دی. و نایجل جکسون (۱۳۹۲)، *مبانی سیاست*، ترجمه جعفر محسنی دره‌بیدی، تهران: ققنوس.
- حقیقت، صادق (۱۳۸۷)، *روش‌شناسی علوم سیاسی*، قم: دانشگاه مفید.
- رورتی، ریچارد (۱۳۸۵)، *پیش‌آمد، بازی، و هم‌بستگی*، ترجمه پیام یزدانجو، تهران: مرکز.
- قادری، حاتم (۱۳۹۰)، *اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم*، تهران: سمت.

دموکراسی رادیکال لاکلائو و موفه: پاسخی ... (محمدعلی توانا و فرزاد آذرکمند) ۱۷۳

- قوام، عبدالعلی (۱۳۸۸)، *سیاست‌های مقایسه‌ای*، تهران: سمت.
- لاکلائو، ارنستو (۱۴۰۰)، *پوپولیزم؛ درباره عقل پوپولیستی*، ترجمه مراد فرهادپور و جواد گنجی، تهران: مرکز.
- لاکلائو، ارنستو و شانتال موفه (۱۳۹۲)، *هژمونی و استراتژی سوسیالیستی؛ به سوی سیاست دموکراتیک رادیکال*، ترجمه محمد رضایی، تهران: ثالث.
- لمکه، توماس (۱۳۹۶)، *درآمدی پیشرفته بر زیست سیاست*، ترجمه بهراد رحمانی، تهران: مرکز.
- لیت، مارتین (۱۳۸۶)، «یورگن هابرماس و دموکراسی مشورتی»، در: *دموکراسی لیبرال و منتقدان*، ویراسته اپریل کارتر و جفری استوکس، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- مالپاس، سایمون (۱۳۸۸)، *پسامدرن*، ترجمه بهرام بهین، تهران: ققنوس.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۱)، *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، تهران: سمت.
- مکنی، ل. (۱۳۸۶)، «میشل فوکو و دموکراسی مجادله‌ای»، در: *دموکراسی لیبرال و منتقدان*، ویراسته اپریل کارتر و جفری استوکس، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- موفه، شانتال (۱۳۸۸)، «در حمایت از مدل مجادله‌ای دموکراسی»، در: *نظریه سیاسی در گذار*، ترجمه حسن آبنیکی، ویراسته نوئل اسولیوان و دیگران، تهران: کویر، ۱۸۷-۲۱۴.
- میلز، کترین (۱۳۹۳)، *فلسفه آگامبن*، ترجمه پویا ایمانی، تهران: مرکز.
- نش، کیت (۱۳۸۹)، *جامعه‌شناسی سیاسی معاصر، جهانی شدن، سیاست، و قدرت*، ترجمه محمدتقی دلفروز، با مقدمه حسین بشیریه، تهران: کویر.
- نگری، آنتونیو و مایکل هارت (۱۳۸۷)، *انبوه خلق: جنگ و دموکراسی در عصر امپراتوری*، تهران: نی.
- وارد، گلن (۱۳۸۹)، *پست‌مدرنیسم*، ترجمه قادر فخر رنجبری و ابوذ کریمی، تهران: ماهی.
- هوارث، دیوید (۱۳۹۰)، «نظریه گفتمان»، در: *روش و نظریه در علوم سیاسی*، دیوید مارش و جری استوکر، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- هورکهایمر، ماکس. و تئودور آدورنو (۱۳۹۶)، *دیالکتیک روشن‌گری*، ترجمه مراد فرهادپور و امید مهرگان، تهران: هرمس.
- هیوود، اندرو (۱۳۸۹)، *سیاست*، ترجمه عبدالرحمن عالم، تهران: نی.
- یورگنسن، ماریان و لوئیس فیلیپس (۱۳۸۹)، *نظریه و روش تحلیل گفتمان*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نی.

Foucault, M. (1990), *The History of Sexuality*, vol. 1: An Introduction, New York: Vintage Books, Futures, London: Routledge.

Harvey, K. (2012), "Democratic Agonism: Conflict and Contestation in Divided Societies", Available at: <https://www.e-ir.info/2012/10/20/democratic-agonism-conflict-and-contestation-in-divided-societies/>.

- Howarth. D. (2015), *Ernesto Laclau; Post-Marxism, Populism and Critique*, London: Routledge Innovators in Political Theory.
- Laclau, E. (2006), "Ideology and post-Marxism", *Journal of Political Ideologies*, vol. 11, no. 2, Special Tenth Anniversary Issue: The Meaning of Ideology: Cross-Disciplinary Perspectives (II), Pages 103-114.
- Mouffe, Ch. (2000 a), *The Democratic Paradox*, London: Verso.
- Mouffe, Ch. (2000 b), *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism*, Institute fur Hoherstudien (Ihs), Wien Institut for Advanced Studies, Vienna.
- Mouffe, Ch. (2006), *On the Political*, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York.
- Mouffe, Ch. (2007), "Artistic Activism and Agonistic Space", *Art and Research*, Contextsan ISSN 1752-6388.
- Negri, A. (2015), *Negri on Hegemony: Gramsci, Togliatti, Laclau*, Available at: <<https://www.versobooks.com/blogs/2179-negri-on-hegemony-gramsci-togliatti-laclau>>.
- Purcell, M. (2008), *Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban*, Routledge.